

Габриела Теглаши Јојкић

Удружење балетских уметника Војводине, Нови Сад

БАЛЕТСКА УМЕТНОСТ У НОВОМ САДУ

DOI 10.5937/kultura2483177T

УДК 792.82(497.113)»19/20»

Прегледни рад

Датум пријема: 16. 4. 2024.

Датум прихватања: 15. 6. 2024.

Сажетак: У тексту је дао крајак историјат Балетске школе у Новом Саду 1948, оснивања професионалног балетског ансамбла у Српском народном позоришту 1950. и рада Удружења балетских уметника Војводине од 2006, што свеукупно чини саставни део културног живота града Новог Сада и Аутономне Покрајине Војводине и Републике Србије. Текст садржи податке о трајању балетске уметности на нашем простору, а које су укључене у оквире институција у којима се образује и негује врхунска балетска игра. Дао је осврт на прошлих 75 година, постигнуће резултате и значај који балет има у култури сваке средине у којој делује.

Кључне речи: балетска уметност, Српско народно позориште, Марина Оленина, Балетска школа у Новом Саду, Марјариша Дебељак, Удружење балетских уметника Војводине

Игра постоји одувек. Од настанка човека па до данас, обликована је према поднебљу, обичајима и другим околностима које су утицале на њен развој. Последњих 75 година игре у Новом Саду односи се на период у којем је балетска игра стављена у институционалне оквире, попут балетске школе, која се бави учењем Класичног балета од 1948, Савремене игре од 2003. и Народне игре од 2004. године. Уз школовање ученике и формирањем професионалног ансамбла Балета Српског народног позоришта 1950, настављено је неговање балетске уметности у равни са Опером и Драмом у позоришту које је основано 1861. године.

Сви почеци су тешки и захтевају велико ангажовање на путу од идеје до коначног циља. Да би се формирало макар само удружење са балетским деловањем, потребни су људи са разумевањем и озбиљном дозом ентузијазма. Какво је тек залагање било потребно да би се основала балетска школа на простору где никада пре у таквој форми није постојала? Иако је при позоришту било игре у оперским и оперетским представама, оснивањем балетске школе отпочело је школовање играча по узору на већ постојеће образовне установе. Тако је на иницијативу Мар-

гарите Дебељак¹, 25. децембра 1947. године, Решењем Главног извршног одбора Народне скупштине Аутономне Покрајине Војводине, број 21772, у оквиру Драмског студија при Војвођанском народном позоришту основан Балетски одсек, следеће године (1948) и средња балетска школа у трајању од шест година, да би већ 1950. била продужена на осам година. Систем образовања Балетске школе у Новом Саду данас (2023) чине основна и средња школа, обе у трајању од четири године. За 75 година њеног постојања, школом је руководило шест директора. Наставни кадар састављан је од дипломираних ученика балетске школе и играча који су завршили своје играчке каријере. Основни принципи школовања балерина и балетских играча класичног балета засновани су на темељу руске школе по систему Агрипине Јаковљевне Ваганове. Шеснаест предавача из Новог Сада стипендирала је Аутономна Покрајина Војводина за боравак на Академији Вајанова у Лењинград или на ГИТИС-у у Москви (Совјетски Савез) у трајању од једне до две године. С појавом два нова одсека организовани су бројни семинари, радионице и курсеви у земљи и свету који су утицали и утичу на развој савремене и народне игре.

Од оснивања, па закључно са 2023. годином, на Одсеку за класичан балет дипломирао је 351 ученик, на Одсеку за савремену игру 79 и на Одсеку за народну игру 129 ученика. Укупно, дакле, 558 ученика сва три одсека с дипломом о завршеној средњој школи. Једно издвојено одељење Основне балетске школе у Новом Саду ради у Кикинди од 1992. године. До данас је ишколовано 22 генерације, укупно 132 ученика, од којих је њих 11 наставило балетско образовање у средњим балетским школама. Више од половине дипломираних ученика наставило је да се бави балетском уметношћу кроз најразличитије видове игре. Они који су остали у Новом Саду, играли су у Српском народном позоришту и остварили се у бројним улогама, а сарадња између Школе и Позоришта се одувек одвијала на обострано задовољство: Позориште, које је годинама практиковало да стипендира ученике – будуће играче, имало је избор којим се попуњава мањак балерина и балетских играча за свој ансамбл, а Школа је за играчке предмете упошљавала играче који су већ на заласку својих каријера. Неки од њих су после дипломирања основали своје приватне школе, балетска студија или су постали предавачи у школи у којој су се и школовали. Они који су напустили земљу и постали врсни солисти и солисткиње балетских компанија, пронели су име новосадске балетске школе по целом свету.

Од оснивања, сваке године школа одржава Годишњи концерт на Великој сцени Српског народног позоришта, на којој се приказују постигнућа, начин рада и просперитет појединца или разреда. Редовни је учесник Републичког такмичења ученика музичких и балетских школа, а високопласирана места ученика на домаћим такмичењима пролаз су за међународна, с којих се враћају окићени медаљама и остављају утисак добро однегованих будућих балетских играча.

Балет Српског народног позоришта основан је 8. марта 1950. захваљујући балерини Марини Михајловној Олењиној². Она се сматра зачетницом ове уметничке јединице која у континуитету остварује све представе са репертоара СНП-а. Прва

балетска премијера, целовечерњи балет *Шехерезада* Николаја Римског-Корсакова, у кореографији Марине Олењине, изведена је 25. маја исте године. У наставку, Балет СНП-а је од настанка до данас сваке године изнедрио бар две премијере најразличитијих стилова. Ипак, овај ансамбл је био базиран на тзв. „гвозденом репертоару“, у који се убрајају најпознатији класични балети као што су: *Лабудово језеро*, *Усљавана лејојница*, *Крико Орашчић* Петра Илича Чајковског, *Жизела* Адолфа Адама, *Дон Кихот* Лудвига Минкуса, *Рајмонда* Александра Константиновича Глазунова, *Койелија* Леа Делиба и др. Кореографију за ове балете у Новом Саду су преносили наши балет-мајстори који су се школовали у светски признатим центрима, а било је и оних који су стварали потпуно нове кореографије. Током трајања Балета СНП-а, прављене су и бројне праизведбе³, које су биле шанса за савремене композиторе и кореографе у исказивању њиховог талента. У сагледавању тог периода балетске уметности од 75 година, многи композитори су имали прилику да се њихова музичка остварења премијерно изведу, а кореографи су могли да искажу своју креативност која није строго зацртана правилима као што је то у класичним балетима. Нека од тих дела су: *Вечити младожења* и *Избирачица* композитора Зорана Мулића у кореографији Лидије Пилипенко, *Краљева јесен* Југослава Бошњака у кореографији Крунислава Симића, *Алијум силенцијум* Стевана Дивјаковића у кореографији Иштвана Херцога (Печуј), *Орион* Мирослава Штаткића у кореографији Славка Первана, *Мајерлин* Франца Листа у кореографији Крунислава Симића, *Сјамена* Леа Перакија и *Теуша* Бориса Папандопула у кореографији Фрање Хорвата, *Клеопатра* Базила Полидориса у кореографији Стевана Гребелдингера и др. Кроз овакве представе, углавном са домаћом тематиком, огледао се и наш национални идентитет и свуда где су извођене наилазиле су на добар пријем. Ипак, у Новом Саду се издваја култни балет *Грк Зорба* Микиса Теодоракиса у кореографији Крунислава Симића, који је на репертоару од 1994. године. Овај балет редовно је гостовао у Центру „Сава“ у Београду, у Крушевцу и Суботици, али због обимног ансамбла Оркестра, Опере и Балета СНП-а досада није гостовао ван граница наше земље. Представа од премијере испуњава гледалиште до последњег места, а композитор који је поклонио своја права за извођење овог дела Балету СНП-а, почасни је грађанин Града Новог Сада.

У данима беспарице, када није било довољно средстава за нове премијере, на репертоар су стављани дивертисмани (4) под називом *Балетско вече*, *Балетске импресије* или *Балетски дивертисман*. Те су представе састављане од најатрактивнијих издвојених делова из класичних балета, бисера врхунске игре или су стваране нове још невиђене нумере. У дивертисман су често уврштени и делови из опера у којима је балет играо, попут *Половецких игара* из опере *Кнез Игор* Александра Бородина, *Фауст* Шарла Гуноа, *Кармен* Жоржа Бизеа и др. И овакви наступи су имали своју публику, јер се на концертним извођењима, без декора који чини представу у целини, могло видети чисто, непатворено извођење кореографија у наступима балетских уметника.

Повремено су на репертоар Балета СНП-а стављани балети савременог израза који се нису дуго задржавали, више би се могли назвати експерименталним пројектима. Осим Форума за нови плес Балета СНП-а, који је трајао 12 година, није забележена већа популарност овог вида игре у националном театру у Новом Саду.

Дечији балети постављани су на репертоар како би се од најмлађег узраста привукла и неговала будућа публика. Бирани су балети милозвучне музике и кореографије са задатком да деци одрже пажњу, науче их да аплаудирају на местима где се то чини, а веома често су умели и да их насмеју. Балети попут *Пийи Дује Чарайе* Круна Ципција у кореографији Ике Отрина, *Пейџар Пан* Бруна Бјелинског у кореографији Вере Костић, *Пейељуја* Сергеја Прокофјева у кореографији Роберта Кљавина и други, извођени су у преподневном, тзв. матине термину.

Балет СНП-а је ширио културу и по мањим местима тадашње државе, Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Најзанимљивије представе, углавном једночинке, у трајању до једног сата, обишле су целу Војводину. Ансамбл и солисти балета играли су у домовима културе, где нису баш увек били најбољи услови за игру у шпиц-патикама, али је задатак био да се балетска уметност прошири и на средине где балетско образовање не постоји, што је дало резултате, с обзиром на то да данас ничу бројни балетски студији који су прави расадник талентоване деце. Од почетника или тек свршених дипломаца добили смо талентоване и врхунски ишколоване балерине и балетске играче, са којима данас могу да се праве представе по угледу на многе друге велике центре у којима постоји балетска уметност.

У првих педесет година, забележено је да је Балет СНП-а учествовао у 67 оперских представа и у 65 драмских. Учешће Балета се наставило и у наредним годинама, а балетски уметници који су били на заласку каријере наставили су да своје умеће преносе кроз сценски покрет у кореографијама за представе драмског и оперског репертоара.

Многи уметници из великих позоришних центара су „прошли“ кроз Балет СНП-а. Дугачак је низ гостујућих педагога, кореографа, солиста и солисткиња који су на овај или онај начин били део изнова прављених представа. Из тог дугачког низа, издваја се светска балетска звезда, Михаил Баришњиков, који је гостовао две вечери у Новом Саду, 16. и 17. маја 2009. године.

Удружење балетских уметника Војводине, иако основано још 1961. године, интензивније је наставило са радом од 2006. године. Појавило се као потреба за оставаривањем права играча по питању регулисања радног стажа, затим као тело које утиче на статус балетских играча на културној лествици одређене средине, као учесника у креирању, уважавању и вредновању постигнућа балетских уметника, у настављању рада у балетским школама и низом других правних регулатива које доприносе да балетска професија добије своје заслужено место. Уз поменуто, УБУВ је издавач многих публикација, монографија о балетским уметницима и других књига са балетском темом које су од значаја за игру. Такође, учесник је на

свим манифестацијама на којима је балетска уметност добродошла и прихвата се као вид презентовања уметности о којој се још увек недовољно зна. УБУВ је иницијатор награде *Марина Олењина*, која се додељује за врхунско професионално уметничко стваралаштво и подизања споменика балерини која је основала Балет СНП-а. Широког спектра ангажованости Удружење остварује уз тесну сарадњу са Министарством културе Републике Србије, Покрајинским секретаријатом за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама Војводине, градским управама за културу и свим другим установама од значаја.

Од периода оснивања балетске школе и балетског ансамбла у Новом Саду до данас могуће је сагледати да је балетска уметност на овом простору видно напредовала и и те како пронашла своје место у културном животу своје средине. Са првом балетском премијером Новосађани су прихватили нову уметност, а гледалиште је отада, 25. маја 1950. до данас, на свакој балетској представи испуњено. Интересовање за балет никада није јењавало, чак ни за време многих невремена која су задесила нашу земљу. Нарочито је било стресно играти балет за време бомбардовања 1999, када су се оглашавале сирене за ваздушну опасност, због којих су се представе које су биле у току прекидале. Учесници су стизали на вежбе, пробе и представе са разних страна града, али је ипак најтеже било онима који су због три срушена моста у Новом Саду долазили скелом.

Публика је одувек хрлила да гледа балет јер велика сцена *Јован Ђорђевић*, која важи за једну од највећих у региону и коју Балет СНП-а највише користи, сценографима, кореографима и играчима нуди широк дијапазон најразноврснијих уметничких остварења. Уз помоћ постојећих техничких могућности и ротациона бина је 2023. реновирана и доведена у исправно стање, као још један додатак простору који је иначе функционалан. Нови балетски под, неопходан за несметану игру класичног репертоара у шпиц-патикама, није као некада „мисаона именица“, подразумева се да се сваки стари и похабан замењује новим. Више се не доводи у питање да ли, које и колико шпиц-патике се набавља за балерине, док се неопходна радна опрема подразумева. Данас је производња балетске опреме веома развијена и доступна је свима.

Српско народно позориште, са историјом дугом 163 године, некада је пролазило кроз бројне потешкоће. Недостатак радног простора за три уметничке јединице: Дриму, Оперу, Балет, као и Оркестар и пратеће службе, решен је уласком у нову зграду Српског народног позоришта на Позоришном тргу број 1 године 1981. Данас ово позориште има статус једне од најважнијих институција културе у земљи. Мада има бројне замерке које се односе на градњу објекта, нова зграда пружа услове за напредовање у сваком погледу. Свака уметничка јединица има свој нови и адекватни радни простор, па су и представе самим тим квалитетније. Кореографи уз сценографе и напредну техничку опрему, која подразумева добро озвучење, осветлу и осталу технику коју пружа данашњица, праве раскошне премијере.

Што се тиче услова за рад, простора, али и других бенефита, напредовало се у сваком смислу. И државна Балетска школа у Новом Саду је кроз своју историју мењала просторе неколико пута. Први је био безуслован, али су зачетници балета код нас били спремни да се суоче са свим недостацима само да би се балет после оснивања и одржао. Каснијим пресељењем, Школа је добила више сала за рад, клавирских учионица и помоћних просторија, затим је у Јеврејској улици имала добре услове за рад, али је због реституције и враћања имовине власницима морала да потражи ново просторно решење. Последња селидба догодила се 2021, када је Балетска школа у Новом Саду, захваљујући подршци Града, пресељена у новосаграђену зграду са осам балетских сала, Градском концертном двораном и низом других погодности, изванредних услова који умногоме олакшавају школовање ученицима и рад предавачима.

Треба поменути и одећу коју су користили играчи, пионири балетске уметности у Србији. Тих првих година било је немогуће замислити продавницу са трикоима, балетским меканим или шпиц-патикама, па чак ни пантљикама (тракама које држе нарочито патике и које се унакрсно везују око ногног зглоба). Балетске патике су правили они обућари који су по моделима увозних правили своје и искрено се трудили да достигну ту удобност неопходну за играње класичног балета. Жеља за играњем увек је успевала да надвлада несташнице свега што је било потребно, док је данас снабдевање и ученика и ансамбла доведено до степена удобности која умногом олакшава свакодневни рад. Данас се шију раскошни костими за сваког уметника, а костимографи, познаваоци стилова облачења, уз велико искуство стварају своје креације прилагођене сваком балетском уметнику. Посматра се и помно прати сваки покрет из гледалишта како би се усавршио још понеки детаљ. Чак се и у костимима препознаје напредак јер сваки, па и најмањи сценски покрет током костимских проба, уз прегршт нових материјала од којих се шију, сраста са уметничком индивидуом. Уз естетско задовољење и прилагођеност временској одредници дела, помно се загледа понашање костима током кретања, вратоломних подршки, скокова, вртешки солистичких партија и дуетне игре. Надгледа се сваки сегмент током израде обуће, прављења фризуре и украса, који се израђују у за то опремљеним радионицама. У поређењу са почецима игре наших првих балетских занесењака, данас су препреке попут набавке материјала и комплетне опреме за балет превазиђене и све ствари које су важне за представу лако су доступне. Иначе, комплексно планирање свих осталих продукција у једној позоришној кући ставља се у други план, а приоритет има само нова представа. За премијере, које су посебан празник за све и којима је све подређено, види се колико се сви труде да још нешто више учине за овај важан позоришни догађај. Оно што се никада није мењало и што је одувек и једино било важно је та усредсређеност на стварање „њеног величанства – представе“.

Технички ниво напредовања у игри је без сваке сумње видљив. То једнако важи и за класичан балет као и за савремену игру. Класичан балет, на академском нивоу изучаван у Новом Саду од 1948. и савремена игра, која се у балетским школама

изучава на посебном одсеку последњих двадесет година, недвосмислено су довели до значајног напретка. Од некадашњих првих несигурних корака тек дипломираних ученика стигло се до играчких изазова, на која су данашњи играчи спремни да одговоре. Сценски уметници изражавају позоришну илузију, претварају је у стварну и њоме се озбиљно баве они који се њој у потпуности посвете. Спутаност у изражавању заменила је вишестраност, а извор информација отворила је врата бравурозној техници, игри која не престаје да се приказује у пространим балетским салама: у Градској концертној дворани Музичке и Балетске школе у Новом Саду, као највећој са 450 места и у две мање, са 250, односно 180 места, као и на три позорнице СНП-а, где се налази Велика сцена *Јован Ђорђевић*, са 935 седишта, Мала сцена *Петра Добриновић*, са 373 места и Камерна сцена са 118 места.

Сарадња са многим признатим педагозима који су гостовали у нашим позориштима увек је доносила новине, а самим тим и неизбежно напредовање како солиста, тако и ансамбла балета. Данас постоје алтернативе за скоро све солистичке улоге које су једнако добре као и оне са прве поделе. Проширивањем броја чланова у Балету, постало је могуће мењати прву поставу у свим ситуацијама као, на пример, када се деси изостанак протагониста, промена у планирању репертоара. Нарочито вишебројност чланова Балета доприноси у изнимним приликама када се десе повреде, које нису ретост у балетској професији. Сложени процес састављања једне представе и руководиоцима је олакшао посао, а амбиције оних који тек пристижу у Позориште се не смањују, напротив, жеља за освајањем улога и даље постоји.

Балет се сврстава на сâм врх позоришне пирамиде и то је тешка професија којом се бави мали број људи. Примера ради, од 120 ученика уписаних у основне балетске школе, дипломира пет, највише осам девојака. Још ако је среће да у разреду има и мушкараца, сматра се плодном генерацијом. Балетски уметници постају само они који успевају да сав напор преточе у професионално играње, које због изузетног физичког напора траје краће него у осталим занимањима. У свему, увек је присутно доказивање и преиспитивање оних који су већ достигли извешан играчки ниво, те је конкуренција у тако малом окружењу додатни напор о којем свако још мора да води рачуна. Правилан рад елиминише већ помињане повреде код играча, али се брига о сваком појединцу, ипак, још увек своди на индивидуалну, те важи правило да колико ко у себе улаже, толико ће каријера дуже да му траје. Оно што је сигурно, у сву ту позоришну „игру“ уткано је много живота, упорности, одрицања, рада и посвећености, али изнад свега моћи да се ствари виде и изнутра. Прави уметник никада није довољно сигуран да би о себи могао говорити похвално, али зато постоје записи и критички прикази који јавности објављују уметнички распон неке институције, доказују стваралачки опус појединца, присуство значајних сарадника, дајући и свеобухватни осврт на минуло време. Постојећи подаци из прошлости, писани избледели текстови и нејасне а толико важне фотографије данас се, уз напредак технолошких помагала, успешно претварају у читљива и видљива документа, и велика су помоћ приликом израде нових књига о

балету. Данас је фотографисање и снимање заступљено више него икад. Захваљујући појави рачунара, са успехом се сабирају историјске чињенице, без којих се не може корачати даље, а као такве, када се већ нађу међу корицама књиге, залог су за будућност онима који настављају да бележе важне балетске догађаје.

Од свих талената који су се појавили у нашој средини, многи су се определили за рад у европским или прекоокеанским земљама. Да ли су разлози већа зарада, богативи репертоар или вид самодоказивања у позориштима познатијим од наших, то не знамо. Већином су то личне одлуке у којима се често не наводи разлог одласка из земље у којој су се школовали. Било како било, сви они успели су да остваре своје циљеве, али и да пронесу име свог града, земље и балетске школе у којој су стекли дипломе. Слава доноси личну сатисфакцију, али и задовољство поднебљу где је она стварана. Правилан и квалитетан рад у Балетској школи у Новом Саду свуда је препознат, што се доказује бројним похвалама и признањима.

Једну чињеницу треба поменути: у Балету СНП-а процес рада се никада није заустављао. Чак и када се Балетски ансамбл прикључивао разним штрајковима, у Кући или ван ње, солисти и они наглашено савесни играчи кришом су вежбали иза затворених врата балетске сале. Замка балетске професије често није могла да дозволи да се борба за нечим бољим претвори у нерад, јер се зна да професију сваки дан паузирања кошта три дана надокнађивања.

ЛИТЕРАТУРА:

- Феле, В. (1989) *Балетска школа, Нови Сад (1948/49–1988/89)*, Нови Сад: Балетска школа.
- Балет – њрвих њедесет година (1950–2003)*, приредила Крчмар, В. (2003/2004) Нови Сад: Српско народно позориште, сезона 2003/2004.
- Теглаши Велимировић, Г. (2006) *Балет, да ли се њо једет?*, Нови Сад: Српско народно позориште.
- Енциклопедија Српског народног позоришта 1861–1986*, I, II, III том, приредило Министарство културе и информисања Републике Србије, Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама Аутономне Покрајине Војводине и Фондација „Нови Сад – Европска престоница културе”, Нови Сад 2021.
- Зборник Мајиште српске за сценске уметности и музику* бр. 45, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Теглаши Велимировић, Г. (2011) *Балет Српског народног позоришта у новој згради*, Нови Сад, 2011.
- Теглаши Јојкић, Г. Балет изнад свих балета – његово величанство Лабудово језеро, у: *70 година балета српског народног позоришта 2003/4–2019/2020*, приредила Илић Киш, И. (2020), Нови Сад: Српско народно позориште.

55 година Балетске школе у Новом Саду, приредила Савић, С. (2004), Нови Сад: Футура публикације.

Савић, С. (2019) *Жарко Миленковић и Мирјана Мајић*, Нови Сад: Футура публикације и „Женске студије и истраживања”.

Gabriela Teglaši Jojkić

Association of Ballet Artists of Vojvodina, Novi Sad

BALLET ART IN NOVI SAD

Abstract: The text provides a brief history of the Ballet School in Novi Sad in 1948, establishment of a professional ballet ensemble in the Serbian National Theatre in 1950, and the work of the Association of Ballet Artists of Vojvodina since 2006, which altogether forms an integral part of the cultural life of the city of Novi Sad, the Autonomous Provinces of Vojvodina and the Republic of Serbia. The text contains facts and reliable data that speak about the duration of the art of ballet in our part of the world present within the framework of institutions where supreme ballet dance is thought and nurtured. An overview of the past seventy-five years, achieved results and the importance of ballet in the culture of every environment in which it operates, are presented.

Key words: *ballet art, Serbian National Theatre, Marina Olenjina, Ballet School in Novi Sad, Margarita Debeljak, Association of Ballet Artists of Vojvodina*